

Sustainable Development of Geographical Environment

Journal homepage: <https://egsdejournal.sbu.ac.ir>

Vulnerability of Rural Tourism Businesses in Covid-19 Crisis (Case Study: Kalat-e Naderi County, Razavi Khorasan Province)

Khosravizo¹, A., Ghasemi^{1*}, M.,

1. Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities Dr. Ali Shariati, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

- Vulnerability
- Covid-19
- Small business
- Tourism
- Rural destinations

Original Article

Article history:

Received: 02/11/2022

Accepted: 03/01/2023

ABSTRACT

In the critical situation of Covid-19, Investigation of the vulnerability of tourism businesses in villages would be very important, because the income of a large part of people residing there depends on tourism. The current study has examined the vulnerability of rural tourism businesses in the confrontation of Covid-19. Descriptive analytical research method has been of developmental applied type. Field data collection was done in the spring of 2021 prior to the start of the seventh wave of Covid-19. The study area has been Kalat Naderi County in Khorasan-Razavi province. In this study, 8 villages were identified and studied as tourist destinations with the help of cultural heritage experts and district administrations. The unit of analysis was 201 tourism business owners who had direct and indirect income from tourism before covid-19. The situation of tourism businesses was investigated with the help of pseudo-panel method in two periods before and after the outbreak of the covid 19 with 6 variables on a relative scale; moreover, the damage caused to the tourism sector was quantified with the help of 18 indicators on an ordinal scale. The results showed that the average vulnerability of tourism businesses on the Likert scale has been evaluated as high with 4/03. The vulnerability of mature businesses is 4/1 more than that of start-up businesses with 3/9 and growing businesses with 3/8. The high age and low education level of mature business owners might help explain the high vulnerability of mature businesses. Exploratory factor analysis categorized the most important damages of tourism businesses into 5 factors with a variance of 63 percent. The main damage to tourism businesses is the noticeable decrease in tourism demand with 29/91 percent variance; then, comes the job security and investment in tourism businesses, stop of the tourism sector activity, lack of government support for tourism businesses, and closure of tourism businesses.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Citation:

Khosravizo, A. and Ghasemi, M., (2023). Vulnerability of Rural Tourism Businesses in Covid-19 Crisis (Case Study: Kalat-e Naderi County, Razavi Khorasan Province), *Sustainable Development of Geographical Environment*: Vol. 5, No. 8, (189-205).
10.48308/sdge.2023.103841

* Corresponding author E-mail address: (magh30@um.ac.ir) / Orcid ID: 0000-0002-0238-8323

Extended abstract

Background and purpose

With the spread of Covid-19, the demand for tourism decreased to a minimum. As a result, tourism businesses suffered from much damage, including a reduction in tourist stay, a decrease in the sale of rural products, an increase in unemployment of tourism sector workers, a decrease in income and an increase in economic pressure that faced a lack of capital efficiency in the tourism sector. This issue is of particular importance in tourism destination villages due to the dependence of a large part of the residents' income on tourism; Therefore, the current study has examined the vulnerability of rural tourism businesses in the face of Covid-19.

Methodology

The descriptive-analytical research method is of applied type. Field data collection was done in the spring of 2021 before the start of the seventh wave of Covid-19. The study area is Kalat-e Naderi county in Razavi Khorasan province. In this study, eight villages were identified and studied as tourist destinations with the help of cultural heritage experts and district administrations. The unit of analysis was 201 tourism business owners who had direct and indirect income from tourism before Covid-19. The situation of tourism businesses in two periods before and after the Covid-19 outbreak was investigated with the help of the Pseudo-panel method with six variables on a relative scale. Also, the damage caused to the tourism sector was quantified with the help of 18 indicators on an ordinal scale. Data analysis was done with the help of paired sample and single sample t-test, two independent samples, exploratory factor analysis, and one-way analysis of variance. The reliability of the questionnaires was checked with the help of Cronbach's alpha, and its coefficient was 0.81 for 18 indicators.

Findings and discussion

The average vulnerability of tourism businesses on the Likert scale has been evaluated as high, with 4.03. The vulnerability of mature businesses is 4.1 more than that of start-up businesses, with 3.9 and growing businesses at 3.8. The high age and low level of education of mature business owners can help explain the high vulnerability of mature businesses. Exploratory factor analysis divided the most significant damages of tourism businesses under five factors with 63% variance. A significant decrease in tourism demand with a 29.91% variance is the main damage to tourism businesses. Then they are: jeopardizing job security and investments, stopping the activities of the tourism sector, lack government support for tourism businesses and closure tourism businesses, respectively.

Conclusion

The outbreak of Covid-19 showed that tourism businesses are extremely vulnerable in the face of external crises, and the owners of these businesses suffered an economic shock. In such a situation, these businesses were left alone, with no plan for survival or reducing their vulnerability. About 40 percent of the surveyed businesses, which had income from the tourism sector before Covid-19, lost their income from the tourism sector altogether after the outbreak, and the organizations in charge of rural tourism could not play an effective role in the survival and increasing the resilience of tourism businesses. Therefore, it is necessary to play the active role of trustee institutions in adopting effective measures to increase the resilience of tourism businesses, especially in the villages of tourism destinations, in the face of external impulses.

Keywords: Vulnerability, Covid-19, Small Business, Tourism, Rural Destinations.

آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری روستایی در بحران کووید ۱۹ (مورد مطالعه: شهرستان کلات نادری، خراسان رضوی)

اسماء خسروی زو^۱، مریم قاسمی^{۱*}

۱. گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

بررسی آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری در روستاها در شرایط بحرانی کووید ۱۹ به دلیل وابستگی بخش زیادی از درآمد آنها به آن حائز اهمیت زیادی است. مطالعه حاضر آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری روستایی را در مواجهه با کووید ۱۹ مورد بررسی قرار داده است. روش تحقیق توصیفی تحلیلی از نوع کاربردی - توسعه ای است. منطقه مورد مطالعه شهرستان کلات نادری در استان خراسان رضوی است. در این مطالعه هشت روستا به عنوان مقاصد گردشگری شناسایی و مورد مطالعه قرار گرفت. واحد تحلیل ۲۰۱ نفر از صاحبان کسب و کارهای گردشگری بودند که قبل از کووید ۱۹ از محل گردشگری دارای درآمد مستقیم و غیرمستقیم بوده اند. وضعیت کسب و کارهای گردشگری در قبل و بعد از شیوع کووید با روش شبه پنل با ۶ متغیر در مقیاس نسبی بررسی شد. همچنین آسیب های وارده به این بخش به کمک ۱۸ شاخص در مقیاس ترتیبی کمی شد. نتایج نشان داد میانگین آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری در طیف لیکرت با ۴/۰۳ در حد زیاد است. آسیب پذیری کسب و کارهای بالغ با ۴/۱ بیشتر از کسب و کارهای نوبا با ۳/۹ و در حال رشد با ۳/۸ است. بالابودن سن و پایین بودن تحصیلات صاحبان کسب و کارهای بالغ می تواند در تبیین آسیب پذیری بالای کسب و کارهای بالغ کمک نماید. تحلیل عاملی اکتشافی مهم ترین آسیب های کسب و کارهای گردشگری را ذیل ۵ عامل با ۶۳ درصد واریانس قرار داد. اصلی ترین آسیب وارده به کسب و کارهای گردشگری، کاهش محسوس تقاضای گردشگری با ۲۹/۹۱ درصد واریانس است. سپس به ترتیب به مخاطره افتادن امنیت شغلی و سرمایه گذاری کسب و کارهای گردشگری، توقف فعالیت های بخش گردشگری، عدم حمایت دولت از کسب و کارهای گردشگری و تعطیلی کسب و کارهای گردشگری قرار دارد.

واژه های کلیدی:

- آسیب پذیری
- کووید ۱۹
- کسب و کارهای کوچک
- گردشگری
- مقاصد روستایی

مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۳

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

استناد:

خسروی زو، ا. و قاسمی، م. (۱۴۰۲). آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری روستایی در بحران کووید ۱۹ (مورد مطالعه: شهرستان کلات نادری، خراسان رضوی)، توسعه پایدار محیط جغرافیایی: سال ۵، شماره ۸، (۲۰۵-۱۸۹).
10.48308/sdge.2023.103841

مقدمه

طبق گزارش WTTC^۱ در طول سال ۲۰۱۹، بخش گردشگری با رشد ۳/۵ درصد بیش از ۳۳۰ میلیون شغل در جهان ایجاد نمود که این میزان حدود ۱۰ درصد از کل اشتغال در سراسر جهان را شامل می شود (WTTC, 2020; Fernando, 2020). طبق پیش بینی های WTO^۲ در سال ۲۰۲۰، گردشگری بین المللی برای دهمین سال متوالی رشد مداوم خود را گزارش می دهد و ۱/۵ میلیارد نفر ورود گردشگر بین المللی در سال ۲۰۱۹ به ۱/۸ میلیارد گردشگر بین المللی تا سال ۲۰۳۰ خواهد رسید. اما شیوع کووید ۱۹ از شهر ووهان مرکز استان هوبئی چین در نوامبر ۲۰۱۹ در سراسر جهان، چالش برانگیزترین فاجعه جهان پس از جنگ جهانی دوم محسوب می شود. تحت تاثیر این ویروس اختلالات زیادی در اقتصاد جهانی به ویژه گردشگری و بخش خرده فروشی، غذا، کالاهای مصرفی، ارائه خدمات درمانی و ... وارد شد (Ranasinghe et al, 2020). از آنجا که ویروس به سرعت در سراسر جهان گسترش یافت، در بسیاری از کشورها، نه تنها محدودیت زیادی در زمینه تحرک مردم و جابه جایی کالا تعریف شد، بلکه تعطیلی های گسترده ای بر مردم اعمال شد (Brooks, 2020; Havnen, 2020). از این رو شیوع کووید ۱۹ به طور عمده تقاضای گردشگری را به حداقل رساند (Chang et al, 2020; Fernando, 2020) و گردشگری به دلیل ماهیت و ارتباطات اجتماعی و فعالیت های اوقات فراغت بیشتر از سایر بخش های اقتصادی تحت تاثیر شیوع این بیماری قرار گرفت (Fernando, 2020). بررسی ها نشان می دهد اگرچه صنعت گردشگری بحران های بسیاری را پشت سر گذاشته اما هرگز به اندازه بحران همه گیر کووید ۱۹ تحت تاثیر قرار نگرفته است، چرا که بحران های قبلی مقصد یا منطقه خاصی را تحت تاثیر قرار داده بودند اما این همه گیری تاثیر خود را در مقیاس جهانی نشان داده است (Demir et al, 2021). در ایران سفر به مقاصد گردشگری روستایی طی دو دهه اخیر گسترش یافته و تنوع بخشی فعالیت های اقتصادی ناشی از آن به رشد این مقاصد روستایی کمک کرده است. تعدادی از سکونتگاه های روستایی به دلیل برخورداری از جاذبه های متعدد (طبیعی و فرهنگی - تاریخی) و توسعه شبکه ارتباطی و حجم بالای گردشگر ورودی، به عنوان مقصد گردشگری شناخته شده و مورد بازدید روزافزون شهرنشینان قرار می گیرند. این روستاها به دلیل وابستگی اقتصادی به گردشگری در مواجهه با انواع بحران های بیرونی با بی ثباتی و عدم تداوم فعالیت های گردشگری مواجه گردیده و به شدت آسیب می بینند. با شیوع کووید ۱۹ مقاصد گردشگری روستایی با مشکلات فراوانی مواجه شدند. زیرا کووید ۱۹ در روستاهای مقصد گردشگری باعث کاهش تعداد ورود گردشگران داخلی و خارجی و در نتیجه کاهش درآمد، کاهش ماندگاری گردشگر، تغییر در میزان فروش تولیدات روستایی از قبیل محصولات لبنی، کشاورزی، زراعی، صنایع دستی و ... بیکاری شاغلین بخش گردشگری، کاهش تقاضا برای خدمات پذیرایی، خسارت به اقامتگاه های بوم گردی و مهمان پذیرهای روستایی، فشار اقتصادی و معیشتی شاغلین بخش گردشگری، عدم بازدهی سرمایه گذاری در بخش گردشگری به دلیل شیوع همه گیری، کاهش و کمبود سرمایه به دلیل عدم تمایل مردم محلی به ادامه فعالیت در بخش گردشگری به دلیل مشکلات مالی و ... گردید و اقتصاد روستاهای مقصد گردشگری با رکود شدید مواجه و به شدت آسیب دید. با شیوع کووید ۱۹، شهرستان کلات نادری مانند سایر مقاصد گردشگری در دنیا و ایران، با کاهش محسوس گردشگر ورودی به مقاصد گردشگری روستایی و به تبع کاهش تقاضای گردشگری با کاهش درآمد مستقیم و غیرمستقیم فعالین بازار گردشگری مواجه شد، به طوری که در روستای ارتکند درآمد شاغلین بخش گردشگری حدود ۹۰ درصد کاهش یافت. مردم این روستا قبل از کووید ۱۹ با فروش محصولات دامی، کشاورزی و باغی و همچنین از طریق سوپرمارکت ها و اجاره استراحتگاه به گردشگران کسب درآمد می کردند که بعد از شیوع کووید ۱۹ کسب درآمد از این طریق به شدت کاهش یافت. با کاهش تقاضای گردشگری و کاهش ورود گردشگر فرصت های شغلی در مقاصد روستایی کاهش یافت و بخش زیادی از فعالین بخش گردشگری از قبیل صاحبان اقامتگاه های بوم گردی، خانه های مسافر، اجاره تخت و آلایچیک ها، فروشندگان محصولات کشاورزی، باغی، دامی، لبنی و ... به دلیل عدم حضور گردشگر بیکار شدند. در واقع با شیوع کووید ۱۹ کسب و کارهای گردشگری روستایی به شدت تحت تاثیر قرار گرفتند و صاحبان این کسب و کارها با شوک اقتصادی مواجه شدند. لذا بررسی آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری

به منظور ایجاد شناخت بهتر و ارائه راه‌حل برای برون رفت از این بحران ضروری است. با توجه به مطالب بیان شده سوالات پژوهش بدین صورت مطرح شده‌اند: سطح آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری روستایی در شیوع کووید ۱۹ به چه میزان است و مهم‌ترین آسیب‌های وارده به کسب و کارهای گردشگری چیست؟

مبانی نظری و پیشینه

در مطالعات داخلی، خسروی و همکاران (۱۴۰۰) با بررسی مدل سازگاری رفتاری صاحبان کسب و کارهای حوزه گردشگری استان کرمانشاه در رویارویی با بحران کووید ۱۹، نشان دادند که رفتارهای صاحبان کسب و کارها شامل دو دسته رفتارهای سازگاران و واکنشی و رفتارهای سازگاران برنامه‌ریزی شده بودند که سازگاری واکنشی زمینه‌ناپودی کسب و کارها در بلندمدت و سازگاری برنامه‌ریزی شده زمینه رشد و توسعه کسب و کارها در بلندمدت را فراهم می‌ساختند. در مطالعات خارجی، سیلوا^۳ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان تأثیر همه‌گیری کووید ۱۹ بر گردشگری روستایی در منطقه‌ای در پرتغال نشان داد همه‌گیری بر ۹۱ درصد مشاغل چه از نظر تقاضا و چه از نظر درآمد تأثیر منفی داشته است. علاوه بر این هزینه‌های مربوط به تمیز و ضدعفونی کردن مکرر و امکانات تفریحی توریستی و همچنین تجهیزات محافظت شخصی اضافه شده است. کاوشالا و سریواستاوا^۴ در سال ۲۰۲۱ به وضعیت صنعت مهمان‌نوازی و گردشگری در همه‌گیری کووید ۱۹ در کشور هند پرداخته‌اند. طبق این مطالعه اثرات همه‌گیری در گردشگری و مهمان‌نوازی در هند همچنان ادامه دارد، این مساله نرخ بیکاری را بالا برده و طبق برآوردها ۳۸ میلیون نفر تحت‌تأثیر کووید ۱۹ شغل خود را از دست داده‌اند. اثرات همه‌گیری در تعداد گردشگری ورودی، خروجی و داخلی کشور به‌طور محسوس قابل مشاهده است. ریادیل^۵ (۲۰۲۰) در مطالعه خود به بحران کووید ۱۹ و تأثیر آن بر شاغلین صنعت گردشگری در اندونزی و ارائه استراتژی‌های مناسب برای تداوم فعالیت‌های گردشگری در شرایط کووید ۱۹ پرداخته است. این مطالعه با ارائه سیاست‌های اجرایی به آژانس‌های مسافرتی، مهمان‌نوازی، رستوران و صنایع مختلف در حوزه گردشگری در این زمینه کمک می‌کند. کار^۶ (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با عنوان کووید ۱۹، مردم بومی و گردشگری: نمایی از نیوزیلند، نشان می‌دهد که در بحران کووید ۱۹ بازارهای بین‌المللی گردشگری یک شبه ناپدید شدند و در نتیجه بسیاری از مشاغل گردشگری فعالیت خود را متوقف کردند، برخی فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی جایگزین به وجود آمدند. مداخلات دولت نیوزیلند شامل ارائه بسته‌های تشویقی و مکمل‌های دستمزد برای کارکنان بود تا کسب و کارها طی فشار مالی ناشی از شیوع کووید ۱۹ دوام بیاورند. وی تأکید می‌کند پاسخ‌های دولت و برنامه‌ریزی‌های عادلانه‌تر در آینده می‌تواند تجربیات مثبتی را برای ارائه دهندگان خدمات گردشگری به مسافران و جامعه میزبان تضمین کند. باکار و رزبی^۷ (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای به تأثیر کووید ۱۹ بر صنعت گردشگری پرداخته‌اند. آنها تأکید می‌کنند که بسته شدن مرزها به کاهش تقاضای گردشگری منجر شد. بنابراین طبق تئوری تعادل عرضه و تقاضای بازار، قیمت بخش گردشگری به موازات کاهش تقاضا در حال کاهش است. آنها با استفاده از منحنی تقاضا و عرضه نشان دادند کاهش تقاضا باعث کاهش قیمت می‌شود، به طوری که کاهش قیمتی تقاضا برای صنعت گردشگری ۰/۱ است. عبدین و کومار^۸ (۲۰۲۰) به بررسی تأثیر اقتصادی کووید ۱۹ بر کارگران مهاجر، اقتصاد روستایی و گردشگری در هند می‌پرداخته‌اند. براساس این مطالعه اقتصاد هند یکی از بدترین شرایط خود را می‌گذراند و کارگران مهاجر در وضعیت نامطمئن قرار دارند. همچنین بخش‌های گردشگری، هتلداری، حمل و نقل، تولید، کشاورزی و ... شاهد خسارات گسترده اقتصادی هستند. به دلیل شیوع بیماری انتظار می‌رود نرخ رشد تولید ناخالص داخلی در هند در سال مالی ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱ به حدود ۲ درصد کاهش یابد و بحران در اقتصاد روستایی هند تأثیر نامطلوبی بر کل اقتصاد هند داشته باشد. مطالعات پیشینه را می‌توان در چند دسته قرار داد: شماری از این مطالعات، به بررسی تأثیرات کووید ۱۹ بر اقتصاد کشورها، دسته‌ای دیگر به بررسی تأثیرات کووید ۱۹ بر صنعت گردشگری و زیرساخت‌های این صنعت و گروه سوم به بررسی میزان تأثیرپذیری ساکنین مقاصد گردشگری از بحران کووید ۱۹ پرداخته‌اند. پیشینه داخلی و خارجی حاکی از این است که ویروس کووید ۱۹ تأثیرات زیانبار، خسارات و صدمات فراوانی بر اقتصاد مناطق

گردشگری وارد آورده است. به طوری که درآمد کشورها از این طریق بسیار محدود شده است و پیش‌بینی می‌شود که کشورها برای جبران خسارات اقتصادی و بازگشت به شرایط قبل به زمان زیادی نیاز داشته باشند. بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد صاحب‌نظران حوزه گردشگری در خارج از کشور مطالعات زیادی پیرامون کووید ۱۹ و رابطه آن با گردشگری انجام داده‌اند. اما در داخل کشور در زمان انجام پژوهش مطالعه چندانی مشاهده نشد. همچنین مطالعه حاضر علاوه بر موضوع، از نظر زمان و مکان انجام پژوهش نیز دارای اهمیت است. زیرا مطالعات میدانی پژوهش در روستاهای شهرستان کلات نادری تقریباً در انتهای موج هفتم شیوع کووید ۱۹ انجام شده است و موج هشتم تقریباً خفیف و آخرین موج تا حال حاضر بوده است. مبانی نظری به تفکیک کووید ۱۹ و تاثیر آن بر گردشگری و آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری به شرح زیر بررسی شده است:

الف: کووید ۱۹ و تاثیر آن بر گردشگری: در انسان‌ها، چندین نوع ویروس کووید ۱۹ شناخته شده است که منجر به عفونت‌های تنفسی می‌شوند؛ از سرماخوردگی گرفته تا بیماری‌های شدیدتر مانند سندروم تنفسی خاورمیانه^۱ و سندروم تنفسی حاد^۲. کووید ۱۹ نوعی بیماری عفونی است، این ویروس و بیماری، پیش از شیوع در ووهان چین در دسامبر ۲۰۱۹ ناشناخته بود (کتابچه راهنما براساس توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی، ۱۳۹۹). چند هفته بعد از مشاهده اولین مورد از ابتلا به کووید ۱۹ (۱۷ نوامبر ۲۰۱۹) در ووهان چین، کشورهای مختلفی درگیر این ویروس شدند. این گسترش در سطح جهان ادامه پیدا کرد و سازمان بهداشت جهانی در ۱۱ مارس ۲۰۲۰ اعلام کرد که کووید ۱۹ به مرحله جهانگیری رسیده است (کریمی، ۱۳۹۹). بیماری کووید ۱۹ دهشتناک‌ترین رویداد جهان معاصر پس از جنگ جهانی دوم به شمار می‌آید. رویدادی که تا آبان ماه ۱۴۰۱ (نوامبر ۲۰۲۲) حدود ۶/۶ میلیون نفر تلفات از خود بر جای گذاشته و اختلال‌های گسترده را در فعالیت‌های اقتصادی جهان ایجاد نموده است. اپیدمی کووید ۱۹، اثراتی فراتر از ایمنی انسان و بهداشت عمومی در جهان داشته است. بدون تردید اولین و مهم‌ترین اثر این بیماری بر اقتصاد جهانی است. (منتی، ۱۳۹۹). از دیدگاه علم اقتصاد، خسارت‌های اقتصادی ناشی از اپیدمی کووید ۱۹ تا حد زیادی به دلیل کاهش تقاضا است. این تاثیر را می‌توان به وضوح در صنایع تحت‌تاثیر گردشگری (مانند حمل و نقل، ساخت و ساز و خرده‌فروشی و ...) مشاهده کرد (منتی، ۱۳۹۹). به طوری که طبق گزارش سازمان جهانی گردشگری ورود گردشگران جهان ۲۲ درصد کاهش یافته‌است (Mariolis, et al, 2021). از آنجا که صنعت گردشگری بسیار شکننده و تحت‌تاثیر شوک‌های خارجی است (Demiralay and Kilincarslan, 2019; Lee and Chen, 2020; Sigala, 2020; Wu et al, 2021)، در صورت مواجهه با چنین شوک‌هایی تمامی جنبه‌های مرتبط با آن نیز دچار اختلال می‌شوند. به همین دلیل بعد از شیوع گسترده کووید ۱۹ بخش گردشگری و زیربخش‌های آن متحمل خسارت‌های فراوانی شدند. طبق برآورد UNWTO^{۱۱} کووید ۱۹ باعث از دست‌دادن حدود ۱/۱ میلیارد گردشگر بین‌المللی با ضرر ۹۱۰ تا ۱/۱ تریلیون دلار آمریکا درآمد صادراتی و ۱۰۰ تا ۱۲۰ میلیون شغل گردیده است (Kumudumali, 2020). در حال حاضر پس از گذشت سه سال از شیوع کووید ۱۹، همچنان در حال گسترش و بخش گردشگری را در بسیاری از مقاصد گردشگران با محدودیت مواجه است. در ایران تا ۱۰ آبان ۱۴۰۱ هفت موج شیوع کووید ۱۹ طی شده و ایران رتبه ۱۷ را در بین کشورهای دنیا به لحاظ تعداد افراد مبتلا به کووید ۱۹ با ۷۴۰۰۷۲۵ نفر داشته است که از این تعداد ۱۴۲۱۲۲ نفر جان خود را از دست داده و مابقی بهبود یافته‌اند.

ب: آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری: واژه آسیب‌پذیری از لغت لاتین *Vulnus*، به معنی «زخم و جراحت» و *Vulnerare*، به معنی «مجرور شدن و زخم برداشتن» گرفته شده است (بدری و همکاران، ۱۳۹۷). آسیب‌پذیری در ساده‌ترین حالت خود، به معنای ظرفیت صدمه دیدن یک سیستم در واکنش به یک محرک است (Ford, 2002). نویسندگان، تعاریف متفاوتی از کسب و کار دارند. در واژه نامه لانگمن کسب و کار به فعالیت پول درآوردن و تجارتهای که از آن پول حاصل شود، گفته می‌شود (رکابی، ۱۳۸۹). با توجه به تعاریف می‌توان دریافت که کسب و کار با خرید و فروش و تولید کالاها یا عرضه خدمات، به منظور به دست آوردن سود، سروکار دارد. در حوزه گردشگری توسعه کسب و

کار به معنای انجام فعالیت‌هایی برای بسط حوزه و افزایش درآمد است (احمدپور داریانی و همکاران، ۱۳۹۸). تحت‌تاثیر گسترش کووید ۱۹ بسیاری از کسب و کارهای گردشگری با رکود اقتصادی مواجه شدند. چرا که کسب و کارهای مهمان‌نوازی، حمل و نقل، ساخت و ساز و خرده‌فروشی تا مشاغل کوچک مانند رستوران‌ها، اقامتگاه‌های خانگی و ... تحت‌تاثیر شیوع کووید ۱۹ با اختلال و گاهی تعطیلی مواجه شدند. معیار تحت‌تاثیر قرار گرفتن گردشگری، به شیوع ویروس و میزان وابستگی اقتصادی به گردشگری در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی بستگی دارد (Santos, 2020; Popescu, 2021). ابعاد خسارت‌های ناشی از کووید ۱۹ بر کسب و کارهای گردشگری و زیربخش‌های آن بسیار گسترده بوده و برخی از مصادیق آن شامل: کاهش اقامت شبانه گردشگران، تغییر در میزان فروش محصولات تولیدی روستا از قبیل محصولات لبنی، کشاورزی، زراعی، صنایع دستی و ...، بیکاری شاغلین بخش گردشگری روستا، کاهش خدمات پذیرایی غذاخوری‌های محلی موجود، خسارت به اقامتگاه‌های بومی و مهمان‌پذیرهای روستایی، فشار اقتصادی و معیشتی به کارکنان بخش گردشگری و ... می‌شود. در مجموع بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد کسب و کارهای گردشگری در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی در برابر همه‌گیری آسیب‌پذیرتر هستند (Ntounis et al, 2021).

روش‌شناسی

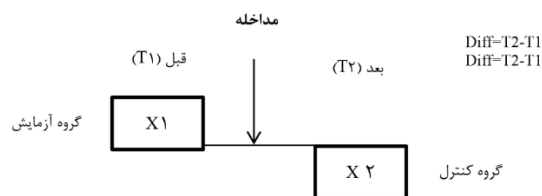
روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و جامعه آماری، جمعیت شاغل در روستاهای مقصد گردشگری شهرستان کلات نادری در استان خراسان رضوی است. طبق اطلاعات مستخرج از اداره میراث فرهنگی و گردشگری و نیز فرمانداری در شهرستان کلات هشت روستای مقصد گردشگری وجود دارد، چهار روستای آبگرم، ارتکند، قره سو و بابارمضان جزو روستاهای هدف گردشگری استان هستند، اما از آنجا که اقتصاد چهار روستای سررود، چرم کهنه، ایده لیک و سینی کهنه هم وابسته به گردشگری است، هشت روستای مذکور روستاهای مقصد گردشگری شهرستان کلات محسوب و در این مطالعه بررسی شدند. طی مطالعات اکتشافی روستاهای مورد بررسی در سال ۱۴۰۰ تعداد ۱۲۹۰ خانوار ساکن هستند که طبق اظهارات دهیاران قبل شیوع کووید، ۷۵۲ خانوار (معادل ۵۸/۳ درصد خانوارهای روستایی) بخشی از درآمد خود را به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از گردشگری به دست می‌آوردند (جدول ۱). از آنجا که در این مطالعه واحد تحلیل خانوارهای دارای کسب و کار و دارای درآمد از بخش گردشگری بوده است، لذا مجموع خانوارهای دارای درآمد مستقیم و غیرمستقیم از گردشگری به عنوان حجم جامعه آماری لحاظ و به کمک فرمول کوکران حجم نمونه با مقدار خطای ۰/۰۶ معادل ۲۰۱ خانوار دارای کسب و کار گردشگری تعیین شد.

جدول ۱: تعداد خانوار در ارتباط مستقیم و غیرمستقیم روستاهای مقصد گردشگری کلات نادر

دهستان	نام روستا	کل خانوار روستا در سال ۱۳۹۹	تعداد خانوار در ارتباط مستقیم با گردشگری	تعداد خانوار در ارتباط غیرمستقیم با گردشگری	کل خانوارهای دارای درآمد از گردشگری	حجم نمونه
پساکوه	*آبگرم	۲۰۹	۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۳۹
زاوین	*ارتکند	۹۵	۶۰	۳۵	۹۵	۲۵
کیبود گنبد	*قره سو	۲۲	۲۲	۰	۲۲	۱۰
هزار مسجد	*بابارمضان	۱۱۸	۲۰	۸۵	۱۰۵	۲۸
زاوین	سررود	۲۷۱	۴۵	۷۰	۱۱۵	۳۰
کیبود گنبد	چرم کهنه	۲۱۸	۵۰	۱۰۰	۱۵۰	۳۹
کیبود گنبد	سینی کهنه	۱۰۹	۲۰	۴۵	۶۵	۱۷
کیبود گنبد	ایده لیک	۲۴۸	۱۰	۴۰	۵۰	۱۳
جمع		۱۲۹۰	۲۷۷	۴۷۵	۷۵۲	۲۰۱

روستاهای هدف گردشگری شهرستان با علامت ستاره * مشخص شدند.

به منظور بررسی تاثیرپذیری کسب و کارهای گردشگری تحت تاثیر شیوع کووید ۱۹ از ۶ متغیر در مقیاس نسبی و فاصله‌ای (شامل: ۱) تعداد اشتغال مستقیم ایجاد شده در کسب و کار گردشگری، ۲) اشتغال تعداد اعضای خانواده در کسب و کار گردشگری، ۳) تعداد اشتغال غیرمستقیم ایجاد شده در کسب و کار گردشگری، ۴) میزان درآمد تقریبی سالیانه از کسب و کار بخش گردشگری، ۵) وابستگی درآمد به بخش گردشگری بر حسب درصد، ۶) تعداد گردشگر سالیانه بهره‌مند از خدمات کسب و کار خانوار) در دو مقطع زمانی قبل و بعد از شیوع از صاحبان کسب و کارهای گردشگری سوال شد. همچنین میزان آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری در شرایط شیوع کووید ۱۹ به کمک ۱۸ متغیر در مقیاس رتبه ای و در طیف لیکرت سوال شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها به کمک آزمون تی استیودنت جفت نمونه و تک نمونه‌ای و دو نمونه مستقل و تحلیل عاملی اکتشافی و نیز تحلیل واریانس یک طرفه انجام شد. پایایی پرسشنامه‌ها به کمک آلفای کرونباخ بررسی و ضریب آن برای ۱۸ شاخص شناسایی شده ۰/۸۱ به دست آمد. با توجه به اینکه امکان بررسی تاثیرپذیری کسب و کارهای گردشگری در طول زمان (قبل از شیوع کووید ۱۹) به دلیل نبود داده‌ای در این زمینه، میسر نیست، از طرح تحقیق «شبه پانل» استفاده شد، در این طرح با گردآوری اطلاعات از یک مقطع زمانی می‌توان درباره دو یا چند مقطع زمانی نیز از افراد سوال پرسید و به وقایعی که در این فاصله زمانی رخ داده است، پی برد. در این روش می‌توان میزان تغییر هر یک از دو گروه را از زمان اول تا زمان دوم محاسبه و مشخص کرد که آیا این تغییر در گروه آزمایشی بیشتر بوده است یا خیر؟ تفاوت طرح پانل با شبه پانل در این است که در طرح پانل «گروه معینی از افراد» در طول زمان مورد بررسی قرار می‌گیرد: سنجش متغیر در دو مقطع زمانی و اعمال مداخله در فاصله این دو مقطع صورت می‌گیرد. تفاوت متغیر از زمان اول به زمان دوم ما را قادر به سنجش تغییرات در آن دوره می‌سازد. طرح شبه پانل مانند طرح پانل است با این تفاوت که در دو مقطع زمانی «گروه‌های مختلفی» مورد مطالعه قرار می‌گیرند. این طرح برای اجتناب از دشواری پیگیری وضعیت افراد معین در طول زمان است (شکل ۱). به نظر می‌رسد تنها مشکل این طرح تحقیق «مشکل یادآوری گزینش» است و این امکان وجود دارد که افراد گذشته را در پرتو زمان حاضر تفسیر کنند (دواس، ۱۹۹۵)؛ در این زمینه مهارت پرسشگر تا حدودی می‌تواند این نقیصه را جبران نماید.

شکل ۱: طرح شبه پانل

یافته‌ها

روستاهای مورد مطالعه در دو بخش و چهار دهستان پراکنده هستند. روستای بابارمضان با ۱۹۲ کیلومتر فاصله تا مشهد، دورترین و آبگرم با ۸۰ کیلومتر نزدیک‌ترین روستا به شهر مشهد است. در این مطالعه ۲۰۱ نفر از صاحبان کسب و کارهای گردشگری روستایی مورد بررسی قرار گرفت. میانگین سنی پاسخگویان ۴۵/۵۲ سال بوده است. ۷۰/۱ درصد پاسخگویان مرد و ۲۹/۹ درصد زن بوده‌اند. ۸ درصد پاسخگویان مجرد و ۹۲ درصد متاهل می‌باشند. همچنین میانگین تعداد سال‌های تحصیل پاسخگویان ۶/۸ سال است. ۸۴ درصد کسب و کارهای گردشگری روستایی در دهه ۱۳۹۰ و ۱۶ درصد در دهه ۱۳۸۰ شروع به فعالیت کرده‌اند. همچنین ۵۲/۷ درصد کسب و کارها در سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۳۹۵ فعالیت خود را آغاز کرده‌اند که این ۵ سال را می‌توان نقطه اوج شروع کسب و کارهای گردشگری روستایی در شهرستان دانست. ۳۲/۳ درصد صاحبان کسب و کارهای گردشگری در فروش محصولات لبنی به گردشگران فعالیت دارند، ۱۴/۹ درصد در فروش محصولات باغی مانند گردو و ۹/۵ درصد در فروش محصولات لبنی و باغی و ۸/۵ درصد دارای سوپرمارکت و ۵/۵

درصد در زمینه فروش گیاهان دارویی و ۵ درصد در زمینه فروش برنج به گردشگران (خصوصاً در روستاهای ایده لیک و بابا رمضان) مشغول هستند. همچنین تعدادی از پاسخگویان در زمینه خانه مسافری، خانه اجاره‌ای، فروش ماهی، پخت نان محلی، اقامتگاه بوم گردی و ... کسب درآمد می‌کنند. از ۲۰۱ نفر شاغل در کسب و کارهای گردشگری، نوع کسب و کار ۱۲۵ نفر معادل ۶۲/۲ درصد بالغ (پنج سال یا بیشتر) است، ۵۷ نفر معادل با ۲۸/۴ درصد در حال رشد (دو تا چهار سال) و ۱۹ نفر معادل ۹/۵ درصد نوپا (یک تا دو سال) است بنابراین می‌توان گفت که بیش از ۶۰ درصد کسب و کارهای مورد بررسی از نوع بالغ هستند. میزان وابستگی درآمد ۶۶ درصد صاحبان کسب و کارهای گردشگری به گردشگری قبل شیوع کووید ۳۰ درصد و کمتر بوده است. ۲۱ درصد وابستگی درآمد بین ۳۰ تا ۶۰ درصد، و ۱۳ درصد وابستگی درآمدی بیش از ۶۰ درصدی به بخش گردشگری داشته‌اند.

جدول ۲: توزیع فراوانی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای صاحبان کسب و کارهای گردشگری روستایی

ویژگی‌های حرفه‌ای				ویژگی‌های فردی			
درصد	فراوانی	وضعیت	متغیر	درصد	فراوانی	وضعیت	متغیر
۷	۱۴	۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴	سال شروع کسب و کار	۷۰/۱	۱۴۱	مرد	جنسیت
۹	۱۸	۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹		۲۹/۹	۶۰	زن	
۳۱/۳	۶۳	۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴		۹۹	۱۹۹	بومی	
۵۲/۷	۱۰۶	۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹	نوع کسب و کار	۱	۲	غیربومی	سکونت
۹/۵	۱۹	نوپا		۸	۱۶	مجرد	
۲۸/۴	۵۷	در حال رشد		۹۲	۱۸۵	متاهل	
۶۲/۲	۱۲۵	بالغ	وابستگی درآمد به گردشگری	۲	۴	کمتر از ۲۰ سال	سن
۶۶	۱۳۲	۳۰ درصد و کمتر		۱۱/۹	۲۴	۲۹-۳۰	
۲۱	۴۳	۳۰-۶۰ درصد		۱۹/۴	۳۹	۳۹-۴۰	
۱۳	۲۶	بیش از ۶۰ درصد	سال شروع کسب و کار گردشگری	۲۶/۹	۵۴	۴۹-۴۰	سن
۷	۱۴	۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴		۲۰/۴	۴۱	۵۹-۵۰	
۹	۱۸	۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹		۱۵/۹	۳۲	۶۹-۶۰	
۳۱/۳	۶۳	۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴	فروش محصولات دامی	۳/۵	۷	۷۹-۷۰	سطح تحصیلات
۵۲/۷	۱۰۶	۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹		۲۱/۴	۴۳	بیسواد	
۳۲/۸	۶۶	فروش محصولات دامی		۱۳/۴	۲۷	ابتدایی ناقص	
۴۱/۳	۸۳	فروش محصولات زراعی و باغی	نوع کسب و کار گردشگری	۲۴/۴	۴۹	ابتدایی	سطح تحصیلات
۸/۵	۱۷	سوپرمارکت		۲/۵	۵	سیکل ناقص	
۷/۵	۱۵	خانه مسافری		۱۱/۹	۲۴	سیکل	
۲/۵	۵	فروش ماهی	اقامتگاه بوم گردی	۲	۴	دیپلم ناقص	سطح تحصیلات
۲	۴	اقامتگاه بوم گردی		۱۹/۴	۳۹	دیپلم	
۴	۸	پخت نان		۰/۵	۱	فوق دیپلم	
۱/۵	۳	حمل و نقل گردشگر		۴/۵	۹	کارشناسی و بالاتر	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

به منظور بررسی میزان آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری روستایی تحت‌تاثیر کووید ۱۹ در شهرستان کلات از ۶ شاخص در مقیاس نسبی در دو مقطع زمانی قبل و بعد از شیوع (دو متغیر جفت) استفاده شد. در این زمینه ۲۰۱ نفر از

صاحبان کسب و کارهای گردشگری مشارکت نمودند که با توجه به مقیاس، نرمال بودن آنها به کمک ضرایب چولگی و کشیدگی بررسی و تایید شد. بر این اساس از آزمون T جفت نمونه‌ای به شرح جدول ۳ استفاده شده است.

جدول ۳: اثرات کووید ۱۹ بر کسب و کارهای گردشگری در روستاهای مقصد گردشگری شهرستان کلات

متغیرهای اثرپذیر از کووید ۱۹	قبل از شیوع کووید ۱۹	بعد از شیوع کووید ۱۹	میانگین	t	آزمون تی جفت Sig. (2-tailed)
تعداد اشتغال مستقیم ایجاد شده در گردشگری	۱/۹۹	۱/۲۹	۰/۶۹۲	۹/۲۰۵	۰/۰۰۰
اشتغال تعداد اعضای خانواده در گردشگری	۱/۰۴	۰/۶۸	۰/۳۶۳	۶/۹۲۸	۰/۰۰۰
تعداد اشتغال غیرمستقیم ایجاد شده در گردشگری	۰/۳۲	۰/۲۵	۰/۶۵۰	۳/۴۵	۰/۰۰۱
میزان درآمد تقریبی سالیانه از بخش گردشگری	۱۵۲۰۵۴۷۳	۵۲۸۸۵۵۷	۹۹۱۶۹۱۵	۷/۶۵	۰/۰۰۰
وابستگی درآمد به بخش گردشگری بر حسب درصد	۳۰/۷۱	۱۶/۶۹	۱۴/۰۲	۹/۲۴	۰/۰۰۰
تعداد گردشگر سالیانه بهره‌مند از خدمات کسب و کار خانوار	۵۷۲/۲	۱۸۶/۲	۳۸۶	۴/۳۵	۰/۰۰۰

(ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰)

ملاحظه می‌شود در هر شش متغیر، میانگین قبل از شیوع بیماری به‌طور معناداری بالاتر از بعد شیوع کووید ۱۹ است (سطح خطای ۵ درصد). به‌طوری که میانگین اشتغال مستقیم ایجاد شده در کسب و کار گردشگری از ۱/۹ نفر به ۱/۲ نفر کاهش یافته است. همچنین میانگین اشتغال تعداد اعضای خانواده در کسب و کار گردشگری از ۱ نفر به ۰/۶ نفر رسیده است. میانگین اشتغال غیرمستقیم ایجاد شده در کسب و کار گردشگری از ۰/۳ به ۰/۲ و میزان درآمد تقریبی سالیانه از کسب و کار بخش گردشگری از ۱۵ میلیون و ۲۰۰ هزار تومان به ۵ میلیون و ۲۰۰ هزار تومان کاهش یافته است. میزان وابستگی درآمد به بخش گردشگری از ۳۱ درصد به ۱۷ درصد و میانگین تعداد گردشگر سالیانه بهره‌مند از خدمات کسب و کار خانوار از ۵۷۲/۲ نفر به ۱۸۶/۱ نفر کاهش یافته است. لذا میزان تاثیرپذیری کسب و کارهای گردشگری از بحران کووید ۱۹ خصوصا در روستاهایی که بخش زیادی از درآمد خود را از گردشگری کسب می‌کردند، زیاد بوده است. به منظور شناسایی مهم‌ترین آسیب‌های وارد شده به صاحبان کسب و کارهای گردشگری از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. تحلیل عاملی اکتشافی رایج‌ترین حالت نوع عاملی است که در آن ساختار زیربنایی مجموعه نسبتا بزرگی از متغیرها کشف می‌شود. محقق در این روش تئوری اولیه‌ای ندارد و سعی می‌کند تا از بارهای عامل برای کشف ساختار عاملی داده‌ها استفاده کند (حبیب‌پور و صفری، ۱۳۹۱). با توجه به آماره KMO که برابر با ۰/۸۳۶ است همبستگی‌های موجود بین ۱۸ آسیب شناسایی شده برای تحلیل عاملی مناسب هستند. همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت (سطح خطای ۵ درصد) معنی‌داری متغیرها برای تحلیل عاملی را تایید کرد. متغیر عدم وجود گردشگر داخلی و خارجی به دلیل پایین بودن ضریب اشتراک از مدل حذف و ۱۷ آسیب وارد مدل شد. در تحلیل عاملی ۵ عامل بعد از چرخش دارای مقدار ویژه بالاتر از ۱ هستند و جمعا ۶۲/۹۷۱ درصد از واریانس را تبیین می‌کنند. به دلیل اینکه عامل اول با مقدار ویژه ۵/۰۸۵ به تنهایی ۲۹/۹ درصد از واریانس را تبیین می‌کند به عنوان مهم‌ترین عامل معرفی می‌شود.

جدول ۴: مهم‌ترین آسیب‌های وارد شده به کسب و کارهای گردشگری روستایی در شهرستان کلات نادری

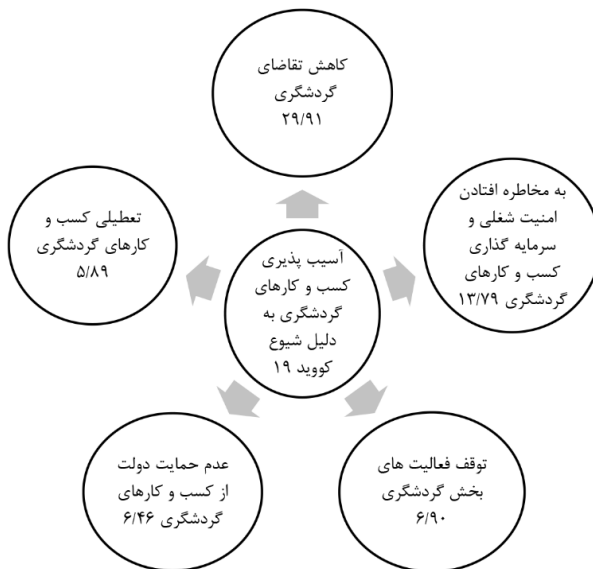
ردیف	متغیرها	میزان همبستگی	شماره عامل / نام عامل / مقدار ویژه / درصد واریانس
۱	کاهش ماندگاری گردشگران در روستا	۰/۸۰۵	(۱) کاهش تقاضای گردشگری
۲	کاهش تقاضای گردشگری	۰/۷۹۴	مقدار ویژه: ۵/۰۸۵
۳	کاهش سرمایه و پس‌انداز افراد شاغل در بخش گردشگری	۰/۶۶۱	درصد واریانس: ۲۹/۹۱۴
۴	تعطیلی کسب و کارهای فصلی مرتبط با گردشگری از قبیل صنایع دستی - فروش محصولات محلی و ...	۰/۶۳۸	
۵	تعدیل نیروهای شاغل در کسب و کار گردشگری	۰/۶۱۹	

۶	عدم بازدهی مناسب از سرمایه‌گذاری ها و عدم سرمایه‌گذاری های جدید در زمینه گردشگری	۰/۵۰۵
۷	از بین رفتن انگیزه برای ادامه فعالیت در بخش گردشگری	۰/۷۹۳
۸	افزایش تمایل به مهاجرت در بین شاغلین بخش گردشگری به دلیل راکد شدن کسب و کار گردشگری	۰/۷۲۱
۹	افزایش نگرانی در مورد آینده کسب و کارهای گردشگری	۰/۶۸۵
۱۰	برآورده نشدن انتظارات و پیش‌بینی ها و کاهش اعتماد به بخش گردشگری	۰/۶۸۱
۱۱	افزایش مشکلات اقتصادی شاغلین کسب و کارهای گردشگری (عدم توانایی پرداخت اقساط بانکی و ...)	۰/۸۰۴
۱۲	کاهش امنیت و رضایت شغلی شاغلین کسب و کارهای گردشگری	۰/۶۱۸
۱۳	کاهش درآمد حاصل از کسب و کار گردشگری به دلیل عدم وجود گردشگر	۰/۵۲۲
۱۴	کاهش ورود جریان خارجی پول و سرمایه به روستا	۰/۴۴۰
۱۵	عدم حمایت دولت از کسب و کارهای گردشگری در مواجهه با بحران	۰/۷۷۰
۱۶	بیمه نبودن کسب و کارهای گردشگری در مواجهه با بحران‌های بیرونی (کووید ۱۹ و عدم دریافت بیمه بیکاری و...)	۰/۵۸۱
۱۷	تعطیلی اقامتگاه‌های بوم‌گردی، غذاخوری‌ها، غرفه‌ها و ...	۰/۹۰۶
	(۲) به مخاطره افتادن امنیت شغلی و سرمایه‌گذاری کسب و کارهای گردشگری	
	مقدار ویژه: ۲/۳۴۵	
	درصد واریانس: ۱۳/۷۹۷	
	(۳) توقف فعالیت‌های بخش گردشگری	
	مقدار ویژه: ۱/۱۷۴	
	درصد واریانس: ۶/۹۰۶	
	(۴) عدم حمایت دولت از کسب و کارهای گردشگری	
	مقدار ویژه: ۱/۰۹۹	
	درصد واریانس: ۶/۴۶۲	
	(۵) تعطیلی کسب و کارهای گردشگری	
	مقدار ویژه: ۱/۰۰۲	
	درصد واریانس: ۵/۸۹۲	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

مهم‌ترین آسیب وارد شده به کسب و کارهای گردشگری، کاهش تقاضای گردشگری است که عوامل کاهش ماندگاری گردشگران، کاهش تقاضای گردشگری، کاهش سرمایه و پس‌انداز، تعطیلی کسب و کارهای فصلی، تعدیل نیروهای بخش گردشگری و عدم بازدهی مناسب سرمایه‌گذاری ها با ۲۹/۹ درصد واریانس ذیل این آسیب قرار گرفتند. لازم به ذکر است از دیدگاه علم اقتصاد، خسارت‌های اقتصادی ناشی از اپیدمی کووید ۱۹ تا حد زیادی به دلیل کاهش تقاضا است. دومین آسیب شناسایی شده به مخاطره افتادن امنیت شغلی و سرمایه‌گذاری کسب و کارهای گردشگری است که عوامل: از بین رفتن انگیزه صاحبان کسب و کارهای گردشگری، افزایش مهاجرت آنان، افزایش نگرانی در مورد آینده و برآورده نشدن انتظارات و پیش‌بینی‌ها با ۱۳/۷۹۷ درصد از واریانس ذیل این آسیب قرار می‌گیرند. سومین آسیب، توقف فعالیت‌های بخش گردشگری است که سبب افزایش مشکلات اقتصادی صاحبان کسب و کارهای گردشگری، کاهش امنیت و رضایت شغلی، کاهش درآمد و ورود پول و سرمایه به روستا با ۶/۹ درصد از واریانس شده است. چهارمین آسیب عدم حمایت دولت از کسب و کارهای گردشگری است که شامل عدم حمایت دولت از کسب و کارهای گردشگری و بیمه نبودن آنها با ۶/۴۶۲ درصد از واریانس است و پنجمین آسیب تعطیلی کسب و کارهای گردشگری، شامل تعطیلی اقامتگاه‌های بومگردی، غذاخوری‌ها و غرفه‌ها با ۵/۸۹۲ درصد از واریانس بوده است. با توجه به اینکه سازه آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری به کمک ۱۸ شاخص در طیف لیکرت کمی و در ادامه به کمک آزمون تی تک نمونه‌ای به مقایسه میانگین ارزیابی پاسخگویان با میانه نظری (عدد ۳) پرداخته شد. مطابق جدول میانگین آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری با ۴/۰۳ در طیف لیکرت به‌طور معناداری بالاتر از میانه نظری و در حد زیاد ارزیابی شده است. مطابق نقشه شکل ۳، بالاترین میانگین آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری در روستای سرود با ۴/۲ و کمترین در روستای چرم کهنه با ۳/۷ بوده است. دلیل آسیب‌پذیری بالا در روستای سرود وابستگی بیشتر کسب و کارها به فعالیت در بخش گردشگری است که اغلب بعد از شیوع کووید ۱۹ کاملاً تعطیل شدند. دلیل آسیب‌پذیری پایین در روستای چرم کهنه وابستگی کم آنان به کسب و کارهای گردشگری است. به منظور بررسی رابطه ویژگی‌های فردی با آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری در مواجهه با کووید ۱۹ ابتدا با استفاده از ضرایب چولگی و کشیدگی نرمال بودن سازه آسیب‌پذیری و ویژگی‌های فردی که تماماً دارای مقیاس نسبی هستند، بررسی و تایید و سپس از آزمون همبستگی پیرسون استفاده

شد. با توجه به سطح معناداری (سطح خطای ۵ درصد)، کلیه متغیرها به جز "سال شروع کسب و کار گردشگری" فاقد رابطه معنادار با آسیب پذیری هستند و تنها بین سال شروع کسب و کار و آسیب پذیری رابطه معنادار معکوس با شدت ضعیف وجود دارد. در واقع کسب و کارها قدیمی تر، آسیب پذیری بیشتری داشته اند.

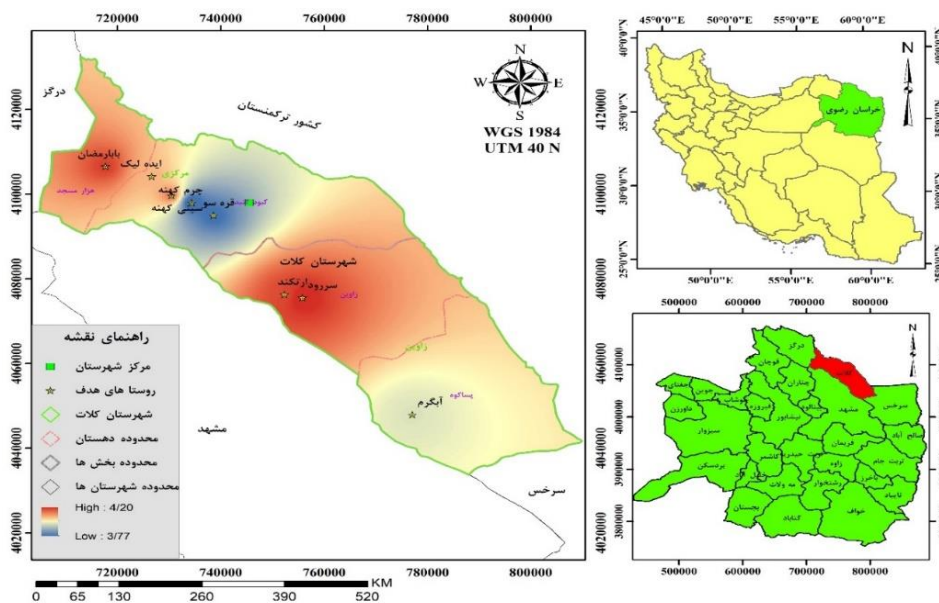
شکل ۲: مهم ترین آسیب های وارد شده به کسب و کارهای گردشگری روستایی تحت تاثیر شیوع کووید ۱۹

جدول ۵: آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری روستایی شهرستان کلات نادری در همه گیری کووید ۱۹

شاخص		میانگین نظری: ۳				
میانگین	مقدار آماره t	df	Sig.	اختلاف میانگین	کران پایین	کران بالا
۴/۰۳	۳۱/۵	۲۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۲۸	۰/۹۶۴	۱/۰۹۳

آسیب پذیری کسب و کار گردشگری در همه گیری کووید ۱۹

(ماخذ: یافته های تحقیق، ۱۴۰۰)

شکل ۳: نمایش فضایی آسیب پذیری کسب و کارهای گردشگری روستایی تحت تاثیر شیوع کووید ۱۹ در شهرستان کلات نادری

جدول ۶: بررسی رابطه بین سازه آسیب‌پذیری و ویژگی‌های فردی صاحبان کسب و کارهای گردشگری روستایی

ویژگی‌های فردی	آزمون	ضریب همبستگی	سطح معناداری
سال شروع کسب و کار	پیرسون	-۰/۲۴۴	*۰/۰۰۰
تعداد افراد خانوار	پیرسون	۰/۰۸۳	۰/۲۴۱
تعداد سال‌های تحصیل	پیرسون	۰/۰۵۳	۰/۴۵۷
سن پاسخگویان	پیرسون	۰/۰۷۹	۰/۲۶۶

(ماخذ: یافته‌های تحقیق: ۱۴۰۱، سطح معناداری کمتر یا مساوی ۰/۰۵، *۰/۰۱)

برای مقایسه میانگین آسیب‌پذیری بین متغیرهای دو مقوله‌ای از آزمون T دو نمونه مستقل استفاده شد. مطابق جدول با توجه به سطح معنی‌داری (سطح خطای ۵ درصد) تفاوت میانگین آسیب‌پذیری بین زنان و مردان و افراد مجرد و متأهل معنی‌دار نیست. در واقع بین جنسیت و تاهل صاحبان کسب و کارهای گردشگری با آسیب‌پذیری کسب و کارها در مواجهه با کووید ۱۹ رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۷: بررسی آسیب‌پذیری صاحبان کسب و کارهای گردشگری روستایی براساس متغیرهای اسمی دو مقوله‌ای

آسیب‌پذیری	گزینه‌ها	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون T	درجه آزادی	سطح معناداری
جنسیت	زن	۳/۹۹	۰/۴۶۲	۰/۵۹۲	۱۹۹	۰/۵۵۵
	مرد	۴/۰۴	۰/۴۶۳			
تاهل	مجرد	۴/۱۰	۰/۳۵۷	۰/۶۴۷	۱۹۹	۰/۵۱۸
	متاهل	۴/۰۲	۰/۴۷۱			

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

به منظور بررسی تفاوت معنادار میانگین سازه آسیب‌پذیری برحسب نوع کسب و کار (نوپا، درحال رشد و بالغ)، از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شد. با توجه به نتایج این آزمون ($F=6/538$ & $Sig=0/002$) بین میانگین آسیب‌پذیری کسب و کارهای نوپا، درحال رشد و بالغ تفاوت معناداری وجود دارد. به طوری که میانگین آسیب‌پذیری در کسب و کارهای نوپا ۳/۹، در کسب و کارهای درحال رشد ۳/۸ و در کسب و کارهای بالغ ۴/۱ است، بیشترین میزان آسیب‌پذیری در کسب و کارهای بالغ و کمترین میزان آسیب‌پذیری در کسب و کارهای در حال رشد است. لذا همه کسب و کارها ظرفیت برابر برای جذب اثرات شوک سیستمیک همه‌گیری را ندارند. با توجه به اینکه میانگین سن صاحبان کسب و کارهای نوپا ۳۸/۳ سال، در حال رشد ۴۲/۶ سال و بالغ ۴۷/۹ سال است، و همچنین با توجه به اینکه میانگین تعداد سال‌های تحصیل صاحبان کسب و کارهای نوپا ۷/۶ سال، در حال رشد ۶/۷ و بالغ ۵/۵ سال است، بنابراین بالا بودن سن و پایین بودن تحصیلات صاحبان کسب و کارهای بالغ می‌تواند در تبیین آسیب‌پذیری بالای کسب و کارهای بالغ کمک نماید.

جدول ۸: مقایسه میانگین آسیب‌پذیری بین انواع کسب و کارهای گردشگری روستایی

Sig	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	جمع مربعات	سازه
۰/۰۰۲	۶/۵۳۸	۱/۳۲۶	۲	۲/۶۵۳	بین گروهی
		۰/۲۰۳	۱۹۸	۴۰/۱۷۵	درون گروهی
			۲۰۰	۴۲/۸۲۸	کل

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

بررسی‌ها نشان می‌دهد همه‌گیری کووید ۱۹ مجموعه‌ای از پیامدهای منفی را به دنبال داشته و صنعت گردشگری را در سطح جهانی و همچنین در سطح ملی تحت‌تاثیر قرار داده است (Batricevic and Stankovic, 2021). این پیامدهای منفی منجر به افزایش آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری شده تا جایی که تعداد زیادی از کسب و کارهای کوچک روستایی قبل از آنکه به بازدهی و سودآوری برسند، از بین رفته‌اند. در منطقه مورد مطالعه ۸۰ کسب و کار معادل ۳۹/۸

درصد، که تا قبل کووید ۱۹ دارای درآمد از بخش گردشگری بوده‌اند، در بعد از اپیدمی درآمد خود را از بخش گردشگری به کل از دست داده‌اند. این کسب و کارها آمادگی مقابله با پیامدهای قرنطینه و از دست دادن مشتریان و کاهش درآمد فروش را نداشته و فاقد وجه نقد هستند و در عین حال با سودآوری کمتر و محدودیت‌های مالی بیشتر مواجه شدند. از این رو، دولت باید با طراحی ابزارهای حمایتی که به حفظ نقدینگی کمک می‌کند یا فراهم آورد دسترسی بهتر به منابع مالی بیرونی از آنها حمایت کند. لازم به ذکر است که بسته‌های اضطراری (حمایتی) باید طوری طراحی شوند که از همه مشاغل صرف نظر از مقیاس عملکرد آنها پشتیبانی کنند (Wieczorek-Kosmala, 2022).

بحث و نتیجه‌گیری

گردشگری به عنوان یک مولد اقتصادی در فضاهای مختلف جغرافیایی از جمله نواحی روستایی اهمیت دارد، تا جایی که بسیاری از جوامع روستایی (خصوصاً روستاهای مقصد گردشگری) آن را به عنوان یک راهبرد توسعه اقتصادی پذیرفته‌اند. با توجه به اینکه با شیوع کووید ۱۹ کسب و کارهای روستاهای مقصد گردشگری به دلیل کاهش قابل توجه گردشگر و کاهش درآمد از محل گردشگری تحت تاثیر قرار گرفته‌اند، مطالعه حاضر به واکاوی آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری در مواجهه با کووید ۱۹ در روستاهای مقصد گردشگری شهرستان کلات نادری پرداخته است. مقایسه کسب و کارهای گردشگری قبل و بعد شیوع کووید ۱۹ نشان داد اشتغال مستقیم ایجاد شده در کسب و کار گردشگری از ۱/۹ به ۱/۲ نفر کاهش یافته است. همچنین میانگین اشتغال اعضای خانواده در کسب و کار گردشگری در از ۱ نفر به ۰/۶ نفر کاهش یافته است. میزان درآمد تقریبی سالیانه از کسب و کار بخش گردشگری در از ۱۵ میلیون و ۲۰۰ هزار تومان به ۵ میلیون و ۲۰۰ هزار تومان در بعد از شیوع کووید کاهش یافته است. همچنین وابستگی درآمد به بخش گردشگری از ۳۱ درصد به ۱۷ درصد کاهش یافته است. میانگین تعداد گردشگر سالیانه بهره‌مند از خدمات کسب و کار خانوار قبل کووید ۵۷۲/۲ نفر بوده که بعد کووید ۱۹ به ۱۸۶/۱ نفر کاهش یافته است. در تایید این مساله میانگین آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری با ۴/۰۳ در طیف لیکرت به‌طور معناداری بالاتر از میانه نظری و در حد زیاد ارزیابی شده است. با توجه به نتایج تحقیق می‌توان گفت کووید ۱۹، باعث افزایش آسیب‌پذیری گردشگری روستایی شده است. نتایج این بخش از پژوهش با مطالعه سیلوا (۲۰۲۱) که نشان داد همه‌گیری بر اغلب مشاغل چه از نظر تقاضا و چه از نظر درآمد تاثیر منفی داشته، همسو است. همچنین با مطالعه کاوشالا و سربواستاوا (۲۰۲۱) که نشان داد همه‌گیری با کاهش ورود گردشگران نرخ بیکاری را بالا برده است، همسو است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد مهم‌ترین آسیب‌های کسب و کارهای گردشگری عبارتند از: (۱) کاهش تقاضای گردشگری با ۲۹/۹۱ درصد، (۲) به مخاطره افتادن امنیت شغلی و سرمایه‌گذاری کسب و کارهای گردشگری با ۱۳/۷۹ درصد، (۳) توقف فعالیت‌های بخش گردشگری با ۶/۹۰ درصد، (۴) عدم حمایت دولت از کسب و کارهای گردشگری با ۶/۴۶ درصد و (۵) تعطیلی کسب و کارهای گردشگری با ۵/۸۹ درصد است. نتایج این بخش از پژوهش با مطالعه باکار و رزبی (۲۰۲۰) که در مطالعه خود نشان داد کاهش تقاضای گردشگر باعث ایجاد تاثیرات منفی زیادی بر کسب و کارهای گردشگری گردیده، همسو است. بررسی رابطه بین ویژگی‌های فردی صاحبان کسب و کارها و میزان آسیب‌پذیری نشان داد بین جنسیت، تاهل و آسیب‌پذیری کسب و کارهای گردشگری رابطه معناداری وجود ندارد و میانگین آسیب‌پذیری در کسب و کارهای نوپا ۳/۹، در حال رشد ۳/۸ و در بالغ ۴/۱ است. با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق پیشنهادات زیر ارائه می‌شود: افزایش نقدینگی کسب و کارها در سراسر زنجیره گردشگری به ویژه واحدهای کوچک و متوسط این امر باید شامل دسترسی به وام‌ها باشد که توسط نهادهای دولتی ارائه و پشتیبانی می‌شود، باشد؛

- به کارگیری رویکرد تاخیری در بازپرداخت بدهی‌های کسب و کارهای گردشگری و در صورت امکان با هدف حفظ نقدینگی.

- برنامه‌ریزی جهت رونق مجدد گردشگری روستایی همراه با مدیریت درست مقاصد گردشگری برای احیای گردشگری در پسا کرونا و اجتناب از ورود به موج‌های بعدی شیوع بیماری

- ایجاد اطمینان خاطر برای گردشگران در مورد رعایت پروتکل‌های بهداشتی،

- تشویق به اخذ مجوز برای کسب و کار گردشگری جهت بهره‌مندی از مزایای حمایتی دولت مانند وام‌ها، بیمه‌ها و ... در شرایط بحران‌ها،

بی‌شک بخش گردشگری یکی از مهم‌ترین بخش‌هایی است که به شدت تحت‌تاثیر این پاندمی قرار گرفت و تغییراتی که در جهان پس از کووید ۱۹ اتفاق افتاده، ممکن است شکل گردشگری را نسبت به گذشته تغییر دهد. بنابراین به محققانی که تمایل به تحقیق در این زمینه دارند، پیشنهاد می‌شود که به بررسی و مقایسه رفتار گردشگران در مقاصد گردشگری قبل و بعد از کووید ۱۹، حساسیت‌های محیط زیستی گردشگران در قبل و بعد از کووید ۱۹، انتظارات بهداشتی گردشگران در سفر به مقاصد گردشگری در زمان شیوع کووید ۱۹ و ... بپردازند.

سیاسگزاری

نویسندگان از صاحبان کسب و کارهای گردشگری در روستاهای هدف گردشگری شهرستان کلات نادری به جهت همکاری در تکمیل پرسشنامه قدردانی می‌نمایند.

پی‌نوشت

- 1- World travel and tourism council
- 2- World tourism organisation
- 3- Silva
- 4- Kaushala, Srivastava
- 5- Riadil
- 6- Carr
- 7- Bakar, Rosbi
- 8- Abdin, Kumar
- 9- Mers
- 10- Sars
- 11- The world tourism organization is the united nations agency

منابع

- احمدپور داریانی، م.، محمدکاظمی، ر.، خادمی، م. و رضایی، ر.، ۱۳۹۸. شناسایی و تحلیل عوامل پیش‌برنده ارتقای جذابیت مقصد برای توسعه کسب و کارهای گردشگری پزشکی، توسعه کارآفرینی، ۱۲(۴)، ۴۸۱-۵۰۰.
<https://www.sid.ir/paper/384297/fa>
- بدری، ع.، صادقلو، ط. و کاظمی، ن.، ۱۳۹۷. مدیریت بحران با تأکید بر نواحی روستایی، نشر نورعلم، چاپ ۱، تهران، ۳۵۰ ص.
- <https://ketab.ir/book/d71eaa6b-512f-4098-ad4d-d70a9d0c9780>
- حبیب پور گتایی، ک. و صفری شالی، ر.، ۱۳۹۱. راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات، انتشارات لویه متفکران، چاپ ۷، تهران، ۸۶۱ ص.
<https://www.gisoom.com/book/11169336/%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8>
- خسروی، ا.، نادری، ن.، رضایی، ب. و آزادی، ح.، ۱۴۰۰. بررسی مدل سازگاری رفتاری صاحبان کسب و کارهای حوزه گردشگری استان کرمانشاه در رویارویی با بحران کووید ۱۹، جغرافیا و پایداری محیط، ۱۱(۱)، ۲۲-۵۵.
<https://www.sid.ir/paper/955265/fa>
- دواس، دی.ا.ی.، ۱۳۷۶. روش پیمایشی در تحقیق اجتماعی، ترجمه: مریم رفعت جاه، رخساره کاظم، ویراست عبدالحسین نیک‌گهر، انتشارات مرکز ترجمه و نشر کتاب، چاپ ۱، تهران، ۵۱۴ ص.
- رکابی، ح.، ۱۳۸۹. کسب و کار: تعریف، اهداف و انواع، سایت راهکار مدیریت، www.mgmtsolution.com.

کتابچه راهنما براساس توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی پیشگیری از ویروس کرونا، ۱۳۹۹. ترجمه و تدوین: سازمان بین‌المللی دانشگاهیان.

<https://stb.iau.ir/corona/fa/page/11223/%D9%BE%DB%8C%D8%B4%DA%AF%DB%8C%D8%>

کریمی، س.، ۱۳۹۹. تعهد دولت منشا و سایر دولت‌ها به پیشگیری از خسارات فرامرزی کووید ۱۹، پژوهش حقوق عمومی: ۲۲(۶۷)، ۱۱۱-۸۳. <https://www.sid.ir/paper/953782/fa>

منتی، ح.، ۱۳۹۹. بررسی اثرات ویروس کرونا-کووید ۱۹ بر اقتصاد جهانی، فصلنامه علمی - تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی: ۱ (۲)، ۱۸۳-۱۶۳. <https://www.sid.ir/paper/524158/fa>

- Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N. and Rubin, G.J., 2020. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence, *The Lancet*, 395(10227), 912-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460) (Available at: 1402/4/1)
- Chang, C.L., McAleer, M. and Ramos, V., 2020. A charter for sustainable tourism after COVID-19. *Sustainability*, 12(9), 3671. <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/9/3671> (Available at: 1402/4/1)
- Demir, M., Demir, S.S., Dalgic, A. and Ergen, F.D., 2021. Impact of COVID-19 pandemic on the tourism industry: An evaluation from the hotel managers' perspective, *Journal of Tourism Theory and Research*, 7(1), 44-57. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jttr/issue/58717/857610> (Available at: 1402/4/1)
- Demiralay, S. and Kilincarslan, E., 2019. The impact of geopolitical risks on travel and leisure stocks, *Tourism Management*, 75, 460-476. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261517719301281> (Available at: 1402/4/1)
- Fernando, I., 2020. Tourism in the COVID-19 Pandemic: A Perspective with SWOT Analysis, *Journal of Management (SEUSL)*, 15(2), 14-21. (Available at: 1402/4/1) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3772537 (Available at: 1402/4/1)
- Ford, J., 2002. Vulnerability: Concepts and Issues. A literature review of the concept of vulnerability, its definition, and application in studies dealing with human-environment interactions, *Cuaderno de campo, doctorado. Canadá: University of Guelph*.
- Havnen, A., Anyan, F., Hjemdal, O., Solem, S., Gurigard Riksfjord, M. and Hagen, K., 2020. Resilience moderates negative outcome from stress during the COVID-19 pandemic: a moderated-mediation approach, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6461. <https://doi.org/10.3390/ijerph17186461> (Available at: 1402/4/1)
- Lee, C.C. and Chen, M.P., 2022. The impact of COVID-19 on the travel and leisure industry returns: Some international evidence. *Tourism Economics*, 28(2), 451-472. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354816620971981> (Available at: 1402/4/1)
- Mariolis, T., Rodousakis, N. and Soklis, G., 2021. The COVID-19 multiplier effects of tourism on the Greek economy, *Tourism economics*, 27(8), 1848-1855. <https://doi.org/10.1177/1354816620946547> (Available at: 1402/4/1)
- Ntounis, N., Parker, C., Skinner, H., Steadman, C. and Warnaby, G., 2022. Tourism and Hospitality industry resilience during the Covid-19 pandemic: Evidence from England. *Current Issues in Tourism*, 25(1), 46-59. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13683500.2021.1883556> (Available at: 1402/4/1)
- Popescu, A., 2021. The impact of COVID-19 pandemic on Romania's tourist flows in the year 2020. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 21(1), 655-666. https://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.21_1/Art74.pdf (Available at: 1402/4/1)
- Ranasinghe, R., Damunupola, A., Wijesundara, S., Karunaratna, C., Nawarathna, D., Gamage, S. and Idroos, A.A., 2020. Tourism after corona: Impacts of COVID 19 pandemic and way forward for tourism, hotel and mice industry in Sri Lanka. *Hotel and Mice Industry in Sri Lanka (April 22, 2020)*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?Abstract_id=3587170 (Available at: 1402/4/1)
- Sigala, M., 2020. Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of business research*, 117, 312-321. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296320303908> (Available at: 1402/4/1)
- Wieczorek-Kosmala, M., 2022. A study of the tourism industry's cash-driven resilience capabilities for responding to the COVID-19 shock. *Tourism Management*, 88, 104396. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261517721001151> (Available at: 1402/4/1)

-
- WTTC, 2020. Economic Impact Reports. World Travel and Tourism Council, <https://wttc.org/Research/Economic-Impact> (Available at: 1402/4/1)
- Wu, W., Lee, C.C., Xing, W. and Ho, S.J., 2021. The impact of the COVID-19 outbreak on Chinese-listed tourism stocks. *Financial Innovation*, 7(1), 1-18. <https://link.springer.com/article/10.1186/s40854-021-00240-6> (Available at: 1402/4/1)